

Rakouská Halič: dějiny jedné korunní země

TEREZA POKORNÁ

Nejprve trocha geografie...

Rakouská Halič se rozkládala na oblasti táhnoucí se od severního podhůří Karpat k horní Visle na západě až po horní Prut na východě. Řeka San dělila Halič na západní část s městem Krakov, kterou dnes obývají hlavně Poláci, a východní část, jejímž hlavním městem je Lvov, kterou obývají hlavně Ukrajinci – i když s početnou polskou menšinou – kolem 20 % obyvatelstva.

Pak pár zajímavostí na úvod...

Halič byla tradičně domovem příslušníků mnoha rozličných národů – Poláků a Ukrajinců, Rusínů, spolu s Arménci, Židy, i Němci. Polsky se Halič řekne Galicja, Ukrajinsky Halyčyna – oba názvy vyplývají z latinského označení Galicia, které, jak všichni víme, převzala i němčina ve slově Galizien. Možná by stálo za to zmínit, že ukrajinský název pro tuto oblast, Halyčyna (a to spolu s tím českým, Halič), je lingvisticky odlišný od ostatních středověkou změnou souhlásky g v h – to je jeden z nejvýraznějších znaků, který například na první pohled odlišuje ukrajinštinu od ruštiny. Ale to si myslím k jazykovědné odbočce stačí, takže se teď pojďme se věnovat haličským dějinám.

K vlastní historii Haliče

Ve starších dějinách je poněkud náročnější určit, která území spadala pod tu oblast, kterou dnes označujeme jako Halič, protože ta si nikdy nebyla svými hranicemi příliš jista. Víme, že roku 981¹ dobyl větší část tehdy polské Červené Rusi, pozdější součásti Haliče, vládce Kyjevské Rusi Vladimír Veliký, a připojil ji ke své říši. V roce 1018 dobyl toto území zpět polský král Boleslav Chrabrý. Další boje o toto území mezi Kyjevskou Rusí a polským královstvím protkávají rané dějiny této oblasti jako červená nit. V roce 1187 však Halič dobyl uherský král Béla III. Z tohoto období také pochází královský titul „Rex Galiciae“, později „Rex Galiciae et Lodomeriae“. V této době tedy začínají o tuto oblast soupeřit s Polskem a Rusí i Uhry. Postupně se ale polskému království podařilo včlenit Halič pevněji do svého území, s nímž tvořilo celek trvající po dobu 400 let.

¹ Ottův slovník naučný, X. díl, Gens – Hedwigia, J. Otto, Praha 1896.

O tuto oblast Polsko přišlo až při prvním dělení Polska v roce 1772. Jednalo se o jihozápadní část Malopolské provincie – jižní Malopolsko a Červenou Rus. Byla tak uměle vytvořena nová korunní země habsburské monarchie, nazvaná „Königreich Galizien und Lodomerien“, česky Království Haličské a Vladimířské. Na dělení Polska v Evropě nebylo pohlíženo, řekněme to kulantně, jako na akt dokonale právně podložený – a proto měla Habsburská monarchie potřebu zdůraznit své právní nároky na tyto země². Proto byl zvolen název „Království Haličské a Vladimířské“, i když vlastní nově získané země se jmenovaly Malopolsko a Červená Rus. Šlo totiž o jedinou, i když slušně kostrbatou, spojitost podunajské monarchie, s tímto územím – a to přes titul uherského krále, který Habsburkové vlastnili. Jak již bylo řečeno, uherští králové získali na konci 12. století titul „Rex Galiciae“, později „Rex Galiciae et Lodomeriae“. Proto bylo možné toto polské území označit v habsburském soustátí názvem nyní již téměř neznámého, z mapy Evropy dávno zmizelého rusínského knížectví – Haliče.

Po páté rusko-turecké válce, která proběhla v letech 1768–1774, Habsburkové získali Bukovinu a v roce 1775 ji připojili k Haliči. V roce 1795 se Habsburkové zúčastnili ještě třetího dělení Polska, během něhož se jim podařilo získat i zbytek Malopolska, jehož součástí bylo i Velkovévodství Krakovské, a jižní část Mazovska. Korunní země Království Haličského a Vladimířského tedy po třetím dělení Polska sestávaly ze čtyř zemí – království Haličsko-vladimířského, Osvětimského knížectví, Zátorského knížectví a Velkovévodství Krakovského. Každá z těchto zemí měla vlastní vlajku, znak a byla zvlášť jmenována v plné titulatuře císaře.

O tato nově nabytá území ale Habsburská monarchie během napoleonských válek v roce 1809 opět přišla. Stala se totiž součástí polského Varšavského vévodství, vytvořeného v roce 1807. Krátce, v letech 1809–1815, Habsburkové přišli také o město Tarnopol s okolím, ale po napoleonských válkách byla tato oblast Habsburkům vrácena. Posledním územím připojeným k rakouské Haliči bylo svobodné město Krakov s okolím, získané Habsburky po nezdařeném polském povstání v Haliči v roce 1846. V roce 1849 byla Bukovina odpojena od Haliče a získala status samostatné provincie. V roce 1850 byla rakouská Halič administrativně rozdělena na Západní část (s centrem v Krakově) a Východní část (s hlavním městem Lvovem). Do roku 1918 byla Halič jednou z korunních zemí monarchie. Disponovala zemskou samosprávou, jejímž nejvyšším orgánem byl Haličský zemský sněm sídlící ve Lvově.

² Rudolf A. Mark: Galizien unter Österreichischer Herrschaft. Verwaltung – Kirche – Bevölkerung. Herder-Institut, Marburg 1994.

V letech 1918–1919 se Halič v rozsahu rakouské korunní země stala opět součástí obnoveného Polska, kde byla jako administrativní jednotka zrušena a rozdělena na vojvodství.

V roce 1920 vznikla na tomto území Haličská sovětská socialistická republika. Jednalo se o státní útvar vzniklý při polsko-sovětské válce na území Haliče dobytém Rudou armádou. Republika byla založena a spravována Haličským revolučním výborem (tak řečeným Galrevkom) a provizorní vládou pod taktovkou sovětského Ruska. Hlavním městem byla Ternopol, kde výbor zasedal. Faktickým vládcem Haličské sovětské socialistické republiky byl předseda Galrevkomu Vladimir Zatonkij. Již v září 1920 však byla Rudá armáda z území Haliče vytlačena a sovětská republika tak zde zanikla. Řižským mírem z roku 1921 pak byla Halič připojena k Polsku.

Po vypuknutí druhé světové války a porážce Polska v roce 1939 si území Haliče mezi sebe rozdělilo Německo a Sovětský svaz. V roce 1941 Němci obsadili i část zabranou Sovětským svazem.

Po druhé světové válce byly s malými změnami obnoveny hranice z dob před válkou. Do roku 1947 byla provedena vzájemná výměna polských a ukrajinských obyvatel Haliče, po kterém zůstalo pouze malé množství Poláků na Ukrajině a Ukrajinců v Polsku.

Halič v rukou Habsburků

To byl stručný nástin dějin této oblasti. Řekněme si teď ale něco bližšího k Haliči za doby habsburské monarchie. Jak již bylo řečeno, větší část Haliče připadla podunajské monarchii v roce 1772 při prvním dělení Polska, a její zbylé oblasti do roku 1795, tj. do třetího dělení Polska. Tímto monarchie získala jednu ze svých nejrozsáhlejších provincií.

Tato území se, co se státní správy týče, bez větších problémů začlenila do habsburské monarchie, protože vlastní správní struktura nebyla v této oblasti příliš rozvinutá. Tak tomu bylo i s místní šlechtou. Velice početná, avšak poměrně nemajetná haličská šlechta, se jistě v této době nemohla příliš rovnat příslušníkům stejné stavovské vrstvy například v Lombardii³. Haličský rytíř byl zhruba stejně majetný jako chudší český sedlák, a musel se i živit stejným způsobem – s tím rozdílem, že nemohl vykonávat řemesla, provádět obchod nebo přijmout městský úřad. Proto takový rytíř získával obživu tím, že s celou rodinou obdělával svůj majetek.

Vzhledem k roztržtosti Habsburské monarchie neexistovala jednotná společenská struktura elit. V době vzniku Rakouského císařství bylo kompatibilní složení místních elit

³ Županič, Jan : Haličská šlechta a její začlenění mezi nobilitu Rakouského císařství. Slovanský přehled 93, 2007, č. 1, s. 35–41.

pouze v původních rodových habsburských zemích, Rakousku, Uhrách a Českých zemích. Přehledná struktura titulatur přitom byla naprosto nezbytná pro hladké fungování takto různorodého státního útvaru. Rakousko tedy přistoupilo k reformě titulů udělovaných i dávno udělených na všech územích monarchie, a začalo tituly sjednocovat. V Haliči nebo např. Bukovině takové sjednocení nepředstavovalo příliš velký problém, protože místní šlechta neměla srovnání s poměry šlechty za vlastními hranicemi, a proto se rychle přizpůsobila⁴. Větší problém s přestavbou vžitě struktury domácích elit mělo například Lombardsko-Benátsko. Zde měla reforma tradičních titulů příchuť křivdy, a táhlo se s ní velké množství nedorozumění, sporů a hádek. Tato situace vedla až k naprostému odcizení italské šlechty monarchii a předznamenala ztrátu těchto provincií v letech 1859–1866.

Jak již bylo řečeno, představovala Halič pro rakouskou monarchii klidnou a bezproblémovou oblast, kde bylo možné poměrně v klidu uplatňovat reformy a vytvořit potřebnou státní strukturu. Tak v Haliči vznikl fungující systém státní správy, v jejímž čele stál místodržitel Haliče. Za vytvořením této struktury stojí Agenor hrabě Gołuchowski, v letech 1849–59, 1866–68 a 1871–75 místodržitel Haliče, 1859–60 ministr vnitra; faktický tvůrce vnitřní politiky císaře Františka Josefa I.⁵ Gołuchowski, který žil v letech 1812–1875, byl roku 1849 jmenován haličským místodržitelem. Za doby jeho desetiletého působení (tzn. do r. 1859) realizoval nové politické i administrativní uspořádání země, nechal zřídit odborné školy (např. polské gymnasium ve Lvově a reálku v Tarnopoli) a pečoval i o vědy (ústav Ossolinských k podnětu Gołuchowského začal vydávat slovník Lindeho). Dne 21. srpna 1859 byl Gołuchowski ustanoven po Alexandru Bachovi ministrem vnitra. Gołuchowski zastával federalistický směr co do vnitřního uspořádání říše a v tomto duchu působil i při vydání říjnového diplomu (20. října 1860). Nicméně brzy po vydání diplomu, již 13. pros. 1860, byl ze svého úřadu propuštěn a nahrazen Antonem Schmerlingem, který začal obnovovat staré feudální řády (a to zejména v zemích vnitrorakouských). R. 1861 byl Gołuchowski jmenován členem nově utvořené panské sněmovny, ale příliš se v politice neangažoval, protože mu Schmerlingův centralismus byl mu úplně proti mysli. Pouze v letech 1866–1867 a 1871, kdy byl jmenován opět místodržitelem, se aktivně účastnil politického dění.

Další významnou osobností zastávající post místodržitele Haliče byl hrabě Kazimír Felix Badeni, polský šlechtic původem z Haliče. Tento významný rakouský státník žil v letech 1846–1909. Svou kariéru zahájil roku 1871 jako okresní hejtman v Žovkvě ve východní Haliči, později v Rzeszówě. Od roku 1879 působil jako úředník na haličském místodržitelství

⁴ Šlo např. o rozdělení haličské šlechty na panský a rytířský stav v roce 1775.

⁵ Ottův slovník naučný, X. díl, Gens – Hedwigia, J. Otto, Praha 1896.

a dvorní rada v Krakově. V období let 1886–1888 se věnoval správě svého velkostatku. Od roku 1888 zastával funkci místodržitele Haliče. Na tomto postu setrval až do roku 1895 a pokoušel se na něm mimo jiné dosáhnout polsko-ukrajinského vyrovnání v Haliči. Byl aktivní i v politice. Už prvních přímých volbách do Říšské rady roku 1873 byl zvolen jejím poslancem, kde reprezentoval kurii venkovských obcí, obvod Rzeszów, Kolbuszowa atd. Nesložil ale slib a po volbě rezignoval na mandát. Vrchol jeho politické kariéry nastal až koncem 19. století. V období let 1895–1897 stál v čele vlády, v níž zároveň zastával i post ministra vnitra. Jedním z jeho velkých činů byla jazyková nařízení – šlo o rozhodnutí, aby byla čeština v záležitostech týkajících se českých zemí rovnoprávná s němčinou i ve vnitřním úřadování. To vyvolalo bouři protestů, Badeniho vláda padla a nařízení bylo roku 1899 zrušeno. V důsledku tedy vyostřilo národnostní spory v českých zemích a v Předlitavsku.

Hlavním reformním činem ale byla Badeniho volební reforma z roku 1896, která změnila zásadním způsobem parametry volebního systému do Říšské rady. Zachovávala sice systém kurií, ale k dosavadním čtyřem kuriím (velkostatkářská, městská, kurie obchodních a živnostenských komor a kurie venkovských obcí) přibyla kurie pátá, všeobecná. Zatímco volební právo ve čtyřech původních kuriích omezoval daňově definovaný volební cenzus, pátá kurie zahrnovala všechny muže starší 24 let. Počet poslanců byl zvýšen o 72 osob na celkové číslo 425 poslanců. V květnu 1896 byla reforma schválena Říšskou radou. Předlitavsko tak díky tomu vykročilo k všeobecnému (avšak ještě nikoliv rovnému) volebnímu právu. Poprvé se v praxi tato reforma uplatnila při volbách do Říšské rady roku 1897.

Použitá literatura

Mark, Rudolf A.: Galizien unter österreichischer Herrschaft, Verwaltung – Kirche – Bevölkerung. Herder-Institut, Marburg 1994.

Županič, Jan: Haličská šlechta a její začlenění mezi nobilitu Rakouského císařství. Slovanský přehled 93, 2007, č. 1, s. 35-41.

Szymczak, Damian: Haličské "velvyslanectví" ve Vídni. Ministerstvo pro Halič v politickém životě habsburské monarchie (1871–1918). Slovanský přehled 97, 2011, č. 3–4, s. 233–257.

Röskau-Rydel, Isabel: Beamte, Politiker, Professoren und Künstler: Karrieren zwischen Lemberg und Wien. In: Brno Vídni, Vídeň Brnu. Zemské metropole a centrum říše v 19. století. Sborník příspěvků z mezinárodní konference konané ve dnech 22.–23. listopadu 2007 v Brně. Brno, Matice moravská, 2008, s. 85–101.

Ottův slovník naučný, X. díl, Gens – Hedwigia, J. Otto, Praha 1896.

Politické dějiny světa v datech, 1. díl, Svoboda, Praha 1980.

Parolek, Radegast: Kruté a krásné dvacáté století. Praha, Academia 2013 (v tisku).

Die Österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild. Galizien. Wien 1898.